

BİR OSMANLI DİPLOMATI
KOSTAKİ MUSURUS PAŞA*

1807 - 1891

SİNAN KUNERALP

İki Osmanlı sefiri, Londra'da vazife görürken, gerek Türk ve gerekse ecnebi meslekdaşlarının ancak güçlkle gerçekleştirebilecekleri bir şekilde şöhret kazanmışlardır. Bunların birincisi Yusuf Ağâh Efendi'dir. Bu zat, 1795 senesinde, Osmanlı İmparatorluğunun İngiliz sarayı nezdinde ilk ikamet elçisi olarak, kral III. Jorj'a (George) itimatnamesini takdim etmeye giderken, Saraya açılan caddeler haşmetli Osmanlı murahhasını görmek istiyen kesif halk kitlesi tarafından öylesine tıkanmıştı ki, heyetin karoçalarına yol açmak için, Yusuf Ağâh'ın sefaretnamesinde naklettiği gibi, 200 atlı polis memur edilmişti¹.

Yusuf Ağâh Efendi'nin halefleri arasında temayüz eden diğer elçi 1851 ile 1885 yılları arasında, 35 sene gibi uzun bir süre Londra'da bulunmuş olan Kostaki Musurus Paşa'dır.

Yusuf Ağâh Efendi'ye Londra halkı tarafından gösterilen alâka ve muhabbet her ne kadar anlaşılabilirse de, Musurus Paşa'nın istisnâî uzun misyonuna tatminkâr bir izah bulmak zordur. XIX. asrın büyük bir kısmında İngiltere'nin takip ettiği Türkiye siyaseti ve aynı devirde Türkiye'nin dış siyasetinde İngiltere'nin işgal ettiği özel yer gözönünde tutulmalıdır. İngiltere'nin bu siyasetinin en kudretli temsilcilerinden Stratford de Redcliffe İngiliz Büyük Elçisi olarak fasılalarla 30 seneye yakın İstanbul'da kalmış ve orada büyük bir nüfuz kazanmıştı. Tanzimat paşaları belki Musurus'un Osmanlı elçisi sıfatı ile Londra'da uzun müddet kalarak aynı mevkie erişebileceğini ümit

* Bu çalışmanın esası Londra'da Public Record Office'de muhafaza edilen İstanbul'daki İngiliz Elçilerinin muhaberatından ve Londra Büyükelçiliğinde bulunan Osmanlı sefirlerinin muhaberatından alınmıştır. Diğer kaynaklar haşiyelerde gösterilmiştir.

¹ J. de Hammer, "an account of the mission of Yusuf Ahgha", transactions of the Royal Asiatic Society c. VIII.

etmiş olabilirler. Vakıa, Musurus şahıs olarak kendini sosyete ve devlet ricaline kabul ettirerek sevdirmeyi başarabilmişse de hiç-bir zamanda İngiliz hükümetinin kararlarına tesir edebilecek bir mevkie varamamıştır ve varması da beklenemezdi. Daha XIX. asırda parlamanter rejimin zirvesine erişmiş olan İngiltere’de hükümeti yegâne etkiliyebilecek unsur efkârı umumiyeye idi. Bir ecnebi elçiye de hükümete biraz tesir edebilmek için halka nüfuz etmeye çalışmaktan başka bir imkân kalmıyordu. Bu alanda Musurus fazla başarılı olmuş sayılamaz. Parlamento’nun ve halkoyunun ehemmiyetini kavramış olmasına rağmen, Orta Avrupa zihniyeti ile, asılzade sınıfı ile temas kurmayı tercih etmiş ve diğer tabakalar ile meşgul olmamıştır. Tahmin edilir ki 1845-1871 seneleri arasında kısa inkıtalarla devlet idaresinin kilit noktalarında bulunmuş ve hepsi Londra seferatinde vazife görmüş olan Mustafa Reşid, Âli ve Fuad Paşalar, İngiltere’de hüküm süren ve o zamana göre emsali olmayan bu rejime vâkıf idiler. Onlar bir Osmanlı sefirinin buna karşı âciz kalacağını tahmin etmişlerdir. Zaten Osmanlı idaresi gibi kuvvetli bir merkezî idare sistemi dış temsilcilerinin müteşebbis olmasını engelliyordu. Osmanlı nâzırları ekseriyetle İstanbul’daki ecnebi sefirlerle iş yapmayı tercih etmişlerdir. Bu temayül Abdülhamid devrinde daha da kuvvetlenince Osmanlı sefirlerinin durumu daha da nazikleşti. Dış siyasetin tesirli bir şekilde yürütülmesi için bunun Yıldız sarayından neş’et etmesi lâzımdı. Nitekim, Musurus’a Osmanlı hükümetinin arzularının ilk haberini veren bazen İngiliz Hariciye Nâzırı olurdu. Lord Salisbury’nin naklettiği gibi Türk sefiri ile siyasî mevzuları görüşmek İngiliz hükümeti için zaman kaybı oluyordu ².

Bu zor şartlara ve elindeki dar imkânlarla rağmen Musurus Macar mültecileri meselesinden dolayı 1870’lerde Liberallerin ananevî Şark görüşünden soğumaları keyfiyetine kadar İngiliz siyasetinin bütün gelişmelerine şahit olmuş ve her iki partiye mensup siyasîlerle olan münasebetlerinde iki imparatorluk arasında tam bir anlayışın devam etmesi için şahsî nüfuzunu kullanmaya çaba göstermiş ve bir dereceye kadar muvaffak da olmuştur. 1885’te Londra’dan ayrılması vesilesi ile muhafazakâr “Morning Post” gazetesi bir başmakalesinde Musurus isminin İngilizlerin nazarında daima İngiliz-Türk dostluğu-

² Lady Cecil, Life of Lord Salisbury c. 3, s. 209.

nun kurulmasını hatırlatacağını yazdı³. Türk düşmanlığı ile ün yapmış Liberal devlet adamı Gladston'nun aynı münasebetle Musurus'a gayet nazik bir mektup yazarak Türkiye'ye dönmesi ile İngiltere'nin bir müessese (institution) kaybedeceğini belirtmesi Osmanlı Büyük Elçisinin siyasî inançları ne olursa olsun herkes tarafından takdir edildiğine bir delildir⁴. Sosyal alanda ise Musurus'un misyonu büyük bir başarı olarak nitelenebilir. 35 sene müddetle Bryanston Square'de bulunan sefaret binası Londra sosyetesinin nirengi noktası olmuştur. Davetler, balolar birbirini takip etmiş, 1856'da Paris Sulh Muahedesinin imzalanmasını kutlamak için verilen baloda Kraliçe Viktorya da hazır bulunmuştur⁵.

Musurus ailesinin Kraliyet ailesi ile münasebetleri baştan beri gayet samimî olmuştur. Viktorya tuttuğu hatıra defterine 1851'de Musurus itimatnamesini takdim ettiği gün "Yeni Türk sefirini gördüm, gayet hoş (agreeable) bir zat" cümlesini yazmıştı. Musurus'un iki erkek ve üç kız çocuğu hemen hemen yaşlıları olan genç prenslerle gayet sıkı dostluklar kurmuşlardır. Sonradan müstakbel 7. Edvard (Edward), Galya prensi olarak Avrupa sosyetesini çalkalandırırken, bir Rumen asilzadesi ile evlenip Paris'in en gözde ev sahibelerinden olan Musurus'un büyük kızı Raşel'in Leman gölünün kenarındaki malikânesinde sık sık görünen bir misafiri olmuştur. Musurus'un ahfadının akibeti de ilginçtir. Raşel, Brankovan adında kozmopolit bir Rumen prensi ile evlendi. Gayet istidatlı bir piyanist olan Raşel, kendisi de musikiden hoşlanan Abdülaziz'e babası tarafından takdim edilip, Padişahın huzurunda, sarayda birkaç konser verdi. Raşel'in iki kızı Fransa'nın en köklü ailelerinin varisleriyle evlendiler. Bunlardan biri Ana dö Noay (Anna de Noailles) adı ile Fransız edebiyatının en zarif kadın şairi olarak tarihe geçti. Musurus'un ikinci kızı Katalani adlı bir İtalyan diplomatı ile evlenmiş ve 1904 senesinde İstanbul'a Büyüelçi tayin edilen kocası ile birlikte memlekete dönmüştür. Diğer kızı da bir İngiliz subayı ile evlenmişti. Büyük oğlu Stefanaki ise uzun seneler kâtip ve müsteşar olarak babasının yanında kaldıktan sonra büyükelçi payesi ile Roma'ya gitti ve 1902'de nadir rastlanan bir şekilde babasının 35 sene işgal ettiği Londra Büyük Elçiliğine tayin edildi. Küçük oğlu Pavlaki, Musurus'un refakatinde bir diletant hayatı

³ Morning Post, 3 Kasım 1885.

⁴ Gladstone Papers, British Museum, 6 Kasım 1885.

⁵ Bu ziyareti Kraliçenin bir ecnebi sefarete ikinci ziyareti idi.

yaşadı. Ateşin bir ressam ve şairdi. Tabloları Avrupa'da teşhir edilen ilk Osmanlı ressamıdır (1862'de Londra Beynelmîlel sergisinde). 8-9 yaşında ufak bir kız iken, yeğeni müstakbel Ana dö Noay'a Arnavutköy'deki Musurus yalısında, şiir sanatının esrarını ilk anlatan o olmuştu. Kendi şiirlerinden bir derleme ise 1927 senesinde Paris'te basıldı.

Musurus'un Londra'daki misyonunun uzun sürmesine belki de Kraliçe Viktorya sebep olmuştur. Şöyle ki : 1837'de tahta çıkmasından Musurus'un tayinine kadar geçen zamanda gelen bütün Osmanlı elçileri, bir tek istisna ile, hep müslümandı. Yaşlandıkça dar görüşlü olmaya başlamış bulunan Kraliçe, bunu hoş karşılamamış ve nezdindeki sefirlerin hıristiyan tebaasından olmalarını tercih ettiğini açıkça belirtmişti. Devlet hizmetinde gayri müslimlerin nisbeten az olmaları Londra'ya uygun bir tayinin yapılmasını güçleştirmekte idi. Aynı sebepten dolayı Musurus'u takip etmiş olan 3 gayri müslim elçi de Londra'da uzun süre kalmışlardır⁶. Halbuki aynı devirde diğer Avrupa başkentlerindeki Osmanlı elçileri genel olarak ancak 3-4 sene vazife başında kalmakta idiler.

Musurus aslen Rum olup Ortodoks mezhebiniydi. Mustafa Reşid'in hayal ettiği fakat ancak kısa bir süre tatbik edilebilmiş olan din ve ırk müsavata dayanan imparatorluk mefhumunu şahsında ve ailesinde temsil ediyordu. Vefakâr ve sadık bir Osmanlı devlet memuru olmakla yetinmedi; aynı zamanda Osmanlı milliyetçisi idi, hattâ ifrata kaçan bir milliyetçilik anlayışına sahipti. İmparatorluğun itibarının korunmasında bazen nâzırlardan fazla titiz davranmıştır. Meselâ : Kırım Harbi esnasında Londra'da toplanan ve müttefiklerin eline düşen düşman ganimetinin paylaşılması ile ilgili anlaşmaya, Musurus Osmanlı murahhası olarak imzasını attı. O tarihe kadar Avrupa diplomasi belgelerinde Osmanlı İmparatorluğu için "Sublime Porte Ottomane" ifadesi kullanılıyordu. Londra Anlaşması, İmparatorluğun iştirak ettiği ilk çok taraflı anlaşma idi. Alışılmış usule göre bu durumda murahhaslar temsil ettikleri devletlerin alfabe sırasına göre imza atsalar, Osmanlı sefiri ufak Sardanya'nın sefirinden sonra gelecekti. Bunu Musurus kendine ve temsilcisi olduğu devlete yediremedi. İstanbul'a danışmadan protokola İmparatorluğun unvanı olarak "Empire Ottoman" tabirini kabul ettirdi.

⁶ Rüstem Paşa (1885-1895), Antopulo Paşa (1895-1902), St. Musurus Paşa (1902-1907). Uç sefir de vazife başında öldü.

Musurus'un iki kayınbiraderi ve bacanağı da İmparatorluğa sadakat ile hizmet etmişlerdir. Nikola Bogoridi 1856'da Boğdan beyliğine tayin olunduğu zaman Avrupa'daki milliyetçilik cereyanlarının müdafii diye geçinen III. Napolyon'un kıskırtması ile, Romenler Memleketeynin birleşmesi için çaba gösteriyorlardı. Böyle bir birliğin mutlak bağımsızlık yolunda hareket için bir basamak olacağını sezen Bâbîâlî buna muhalifti. Nikola Bogoridi bu birliğe mani olmaya çalıştı ve böylece Romenlerin nefretini kazandı. Diğer kayınbiraderi Aleko Bogoridi sefirlik ve nâzırlık yaptıktan sonra Aleko Paşa ismi ile Şarkî Rumelinin ilk valisi oldu. Bacanağı Yanko Fotiades Paşa ise Yunan - Osmanlı münasebetlerinin gayet gergin olduğu bir devirde uzun seneler Atina'da elçi olarak vazife gördü.

Kardeşlerinden biri Torino'da maslahatgüzar diğeri de Osmanlı Bankasının kurulmasında faal bir rol oynadıktan sonra Sisam valisi oldu.

Musurus Fransızca'yı Tercüme Odasında değil hususî hocaların nezaretinde çocukluğunda öğrenmiş olmasına rağmen, Tanzimat Fransızcasını iyi bilmekte idi⁷. Üslûbu ağır olmakla beraber kelime hazinesi zengindi. Hattâ muharrirliğe hevesi olduğundan raporlarının yazılmasına bilhassa itina gösterirdi. Londra'daki son senelerinde Dante'nin "İlahî Komedyası"nı İtalyancadan 6. asrın temiz ve güç yunancasına tercüme etti. Tercüme zamanının klasisistleri tarafından sitayişle karşılandı. İngilizceyi ise Türkiye'deki hıristiyan misyonlarının faaliyetleri hakkında 1872'de Gladston'a kendi eliyle yazdığı hususî mektubun okunmasında görüldüğü gibi zerafetle değilse de ustalıkla kullanırdı. Mektubun metninden bir parça aşağıda sunulur :

"... I always blamed proselytism in general and thought that nothing is more mischievous and more unworthy of this century of enlightenment and civilisation (sic) than an undertaking tending by proceedings hostile to other religions to pervert the consciense of tranquil people, trouble social order and spread hatred amongst families and and fellowcitizens. I admit the conversion of a man to another religion when it is the fruit of study, judgment

⁷ 1854 ten itibaren İngiltere hariç diğer Avrupa devletleri gibi Bâbîâlî de Fransızca'yı resmî muhaberât lisanı olarak kabul etti.

and selfconviction; but I deprecate any organized endeavour made by religious fanaticism and having for natural effect to provoke an antagonistic fanaticism wherever such an operation is put forward...⁸

Diğer taraftan İngiltere’de bu kadar sene bulunmuş olmasına rağmen şivesi o derece bozuk idi ki Abdülaziz’in Londra seyahatı esnasında Padişahın bir nutkunun tercümesini okuduğu zaman dinleyiciler Elçinin sözlerini anlamakta güçlük çekmişlerdi.

Atina’da beraber vazife görürken Musurus’u iyi tanımış olan İngiliz elçisi Sir Edmund Lyons onu şöyle tasvir etmişti : “a man of remarkably mild and attractive manners and exemplary domestic habits⁹”. Fakat bu “cana yakınlık ve mülâyimliğin” arkasında Yunan ve Avusturya devlet adamlarının tecrübe ettikleri gibi kuvvetli bir irade ve istikrar saklı idi. 93 Seferinin en vahim anlarında İngiliz Hariciye Nezaretinin siyasî müsteşarı Lord Tenterden İngiliz ittifakını kazanmaya çalışırken uğradığı müşküllere rağmen Musurus’un nüktedanlığından ve neşesinden bir katre kaybetmediğini kaydetmişti. Hoşsohbet olmakla beraber Musurus bilgiçlik taslar, idi raporlarında ve konuşmalarında Latince sözler ve tarihî referanslar zikretmekten fazlası ile hoşlanırdı.

Musurus ailesinin menşei Girit idi. Rönesans devrinin tanınmış hümanisti Mark Musurus bu ailenin bir ferdi idi. Kostaki’nin babası Pavlos XVIII. asrın sonunda İstanbul’a hicret etmiş ve Eflâk beylerinin hizmetine girmişti. Kostaki 1807 senesinde Arnavutköy’de doğdu. Balkanlarda bir tetkik gezisine çıkmış olan Avusturyalı diplomat Prokesh-Osten’in (Prokeş-Osten) mihmandarı olarak vazife gördükten sonra 1832’de Sisam Prenslğine yükseltilen Stefan Bogoridi Bey’in refakatine girdi. Bulgar asıllı olan Bogoridi Tanzimat Devrinin esrarlı şahsiyetlerinden olup Mustafa Reşid’in yakını idi. Ve onun tarafından ketumluk isteyen işlerde kullanılırdı. Abdulmecid’in 1851’de Beyin küçük kızının nikâh merasiminde hazır bulunması, Padişahın da Bogoridi’yi ne kadar takdir ettiğine delildir. Zira, bu münasebetle bir Osmanlı padişahı ilk defa olarak bir hıristiyan âyininde hazır bulunmuş ve ayini müteakip kabul resminde, yine

⁸ Gladstone Papers, 4 Ocak 1872.

⁹ S. N. Douhani, Vieiles Gens, Vieiles Demeures, İstanbul 1944 s. s. 43.

Sinan Kunalp

Kostaki Musurus Paşa
1807 — 1891

ilk defa olarak kendi mutfağında değil de diğer misafirler için hazırlanmış yemeklerden yemişti.

Sisam adasına gelince; Ege denizinin bu ufak adası, İmparatorluk dahilinde hususî bir statüye sahipti. Anadolu kıyılarına yakınlığından dolayı, nüfusunun istisnasız yunanca konuşmasına rağmen, Sisam garantör devletler tarafından yeni kurulan Yunan kraliyetine dahil edilmemişti. Varılan karara göre Sisam Padişahın hıristiyan tebaasından seçtiği ve feshedilebilen bir şahısın idare ettiği muhtar bir prenslik olacaktı. Ada bir parlamentoya ve senatoya sahipti ve İstanbul, İzmir ve İskenderiye'de temsilciler bulunduruyordu. Bâbîâlî'ye senelik bir haraç öderdi. Buna mukabil Bâbîâlî'nin de adada bir ganbot ve iki müfreze asker bulundurmaya hakkı vardı. Ama Sisamlılar bu keyfiyeti kabul etmeyip Yunanistan ile birleşmek üzere ayaklanınca, 1832 yılında ada halkının bu iddialarından vazgeçmelerini temin için garantör devletlerin temsilcilerinden müteşekkil bir heyet Sisam'a gitti. Musurus adanın prensi Bogoridi'nin mümessili olarak bu heyete iltihak etti. Görüşmelerden müsbet bir netice alınamayınca Bâbîâlî, devletlerin tasvibi ile adanın ablukasını emretti. Musurus bu sefer ada ablukasının icrasına tayin edilen filo-da Bâbîâlî'nin siyasi murahhası olarak bulundu. Abluka neticesinde ada halkı iddialarından vazgeçince, Musurus Sisam'ı Bogoridi namına idare etmeye memur edildi. Tek başına tazyik kullanmadan ve kan dökümüne yol açmadan ada halkını yatıştırımayı başardı. Adanın iç idaresini Sisamlıların memnuniyetini yaratacak şekilde 5 sene deruhte etti. Bu seneler boyunca 1835 yılında başarısız bir suikast teşebbüsünden başka adanın sükûnetini bozan bir hâdise olmamıştır.

1839 senesinde İstanbul'a dönen Musurus Bogoridi'nin ikinci kızı Ana ile evlendi. Bu evlilik Musurus'un kariyerinde bir dönüm noktası teşkil eder. Yukarıda ifade edildiği gibi Bogoridi, Reşid Paşa'nın yakını idi. Sisam'daki faaliyetlerini dikkatle takip etmiş olan Reşid Paşa bu evlenme üzerine Musurus'u da kendi mahmileri arasına aldı ve, 1840 senesinde onu Yunan devleti ile diplomatik münasebetler kurulunca, Atina'ya elçi olarak gönderdi. Atina'da Osmanlı sefirinin durumu gayet nazik idi. Bağımsızlığa bundan 10 sene evvel erişmiş olmasına rağmen henüz müstakar bir idarenin kurulamadığı Yunanistan'da, garantör devletlerin himayesinde muhtelif hizipler iktidar için birbirleri ile mücadele ediyorlardı. Bunların yegâne

birleştikleri an Osmanlı imparatorluğuna hücum ettikleri zamandı. Tesalya'da sınır çatışmaları daimî surette cereyan ederdi. Bavariya Kraliyet ailesinden seçilmiş olan Kral Oto (Otho) ve hanımı, Megalo İdea'nın en hareketli taraftarlarındandı.

Böyle bir havada Musurus ilk diplomatik zaferini 1844 senesinde kazandı. Osmanlı vatandaşlarının Yunanistan'daki mallarının istimlâki ile ilgili 1832'de imzalanan anlaşma gereğince müzakereler neticesiz devam ederken Musurus Yunan hükümetini, mallarını 12 sene evvel satmış ve tazminat parasını daha alamamış olan Türk muhacirlerine ait emlâki iade etmeye ve tazminat parasını % 8 bir faizle ödemeye zorladı.

Lâkin bu diplomatik başarısını kazandığı sene Fransa'nın himaye ettiği hizbin reisi Kolotes'in başvekil oluşunu da gördü. Kolotes'in iktidara geçmesi ile Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde cereyan daha da kuvvet kazandı. Yunan basını hergün Musurus'a saldırıyor, Kolotes Megalo İdea'nın sözcülüğünü yapıyordu. Nihayet 1846'da Musurus iki memleket arasında münasebetlerin kesilmesine sebep olacak hâdiseler silsilesini, İmparatorluk dahilinde ikamet eden hıristiyan vatandaşlarına gayri kanunî şekilde verilen Yunan pasaportlarını tasdik etmeyi reddederek harekete geçti. Bu davranışı Yunan hükümeti ve halkının kızgınlığını artırdı. Kolotes, Musurus'a makul olmıyan tehdit edici notalar yazdı. Halk kahvehanelerde ona karşı kışkırtıldı ve Kolotes'in himayesinde basılan bir gazete Osmanlı elçisini ölümle tehdit etti. Ocak 1847'de daha ciddi bir vaka cereyan etti. Makedonya halkını ayaklanmaya teşvik etmek üzere 1841'de faaliyette bulunmuş ve sonra da Kralın yaveri olmuş olan Albay Karatasos sefaretten Türkiye'ye gitmek için bir vize talep etti. Elindeki talimat elçiye İmparatorluk aleyhinde faaliyette bulunmuş şahıslara vize verilmemesini emrediyordu. Vaki Musurus Karatasos'un şimdi bulunduğu mevkie binaen Albaya bu hususta yeni talimat istiyeceğini ve ancak İstanbul'dan haber aldıktan sonra talebine bir cevap verebileceğini söyledi.

Musurus'un bu nazik davranışı ertesi günü Sarayda verilen bir balo'da Kralın Osmanlı elçisine diğer ecnebi sefirler, nâzırlar ve ilerigelenlerin önünde "J'espérais que le Roi de Grèce méritait plus de respect que vous n'en avez montré, Monsieur" diyerek, kabaca hareket etmesini önlemedi. Bir devlet başkanının bir ecnebi elçiyi alenen azarlaması Avrupa diplomasi camiasında büyük bir heyecan

yarattı. Kralın bu ağır sözlerine Kolotes'in de iştirak ettiği meydana çıkınca Bâbîâlî Pire limanına bir harp gemisi ile bir tarziye isteği gönderdi. Yunan hükümeti özür dilemeyi reddetti. Bunun üzerine 14 Şubat 1847'de Musurus ve elçilik erkânı harp gemisine binip İstanbul'a hareket ettiler. 4 Mart'ta Osmanlı donanmasının başka bir gemisi Yunan hükümetine kısa ama sarıh bir ultiमतom getirdi : Bir ay içinde Musurus'tan özür dilenecek ve elçi Atina'ya dönecekti. Yoksa İstanbul'daki Yunan maslahatgüzarı sınır dışı edilecekti. Yunanlılar tutumlarında ısrar edince iki memleket arasında münasebetler kesildi. Yunan konsolosları İmparatorluk sınırlarından ihraç edildi, Yunan gemileri Türk sahillerinde kabotaj yapamaz duruma geldiler, ticarî münasebetler durdu. İlişkilerin kesilmesi Yunanistan'ın aleyhinde olmasına rağmen Yunan hükümeti ancak bir sene sonra Rusya'nın tazyiki üzerine özür diledi ve Musurus Şubat 1848 de Atina'ya döndü.

Birkaç ay sonra daha üzücü bir olay meydana geldi. Yunan hükümeti Yunanistan'da devamlı hüküm süren asayişsizlikten Osmanlı imparatorluğunun sorumlu olduğunu ve Musurus'un bu ayaklanmaları teşvik ettiğini asılsızca iddia etti. Osmanlı elçisinin bunu Hariciye nazırı nezdinde protesto edip, Yunan hükümetinin böyle bildirilerle hayatını tehlikeye koymasına itiraz etmesi üzerine 4 jandarma onu korumakla görevlendirildi. Ama bu koruma teşebbüsleri neticesiz kalacaktı. Zira Hariciye nâzırı ile görüşmesini takip eden gün Musurus çalışma odasında gazete okurken odaya giren sefaret kavaslarından biri elçiye 5 el ateş ederek kolundan yaralayıp kaçtı. Sokakta diğer kavaslar tarafından kovalanıp yakalandığı zaman "Yunan hürriyetini kurtardım, gaddarı öldürdüm" diye bağıryordu.

Suçlu Osmanlı tâbiyetinde bir Rumdu. Yunanistan'a hicret ettikten sonra tâbiyetini muhafaza etmiş ve müfrit milliyetçi Heterist muhitlerle sıkı temaslarda bulunmuştu. İki memleket arasında bu meseleden ötürü silâhlı bir çatışmanın patlamaması muhakkak ki suçlunun Osmanlı vatandaşlığında bulunmasından ileri gelmiştir. İlk önce Yunan hükümeti onu Osmanlı adaletine teslim etmekten çekinmişse de sonradan Devletlerin tazyikine boyun eğip teslim etmiştir.

Dirseğindeki yaranın neticesi olarak Musurus'un sağ kolu sakat kaldı; kolunu ancak kısmen bükebiliyordu. Bu sakatlığın izini Musurus'un elyazısında görmek mümkündür.

Bu hâdise gösteriyordu ki Musurus'u Atina'da daha ziyade tutmak tehlikeli idi. 8 sene boyunca uyanık ve şerefli bir şekilde İmparatorluğun menfaatlerini müdafaa etmiş, diplomatik kabiliyetini ispatlamıştı. Onun bu kabiliyetinden daha önemli bir mevkide istifade etmek gerekiyordu. Musurus'u Paris'e göndermek üzere Bâbiâlf Fransız hükümeti ile temasa geçti. Ama kendi adamları olan sabık Yunan başvekili ile Osmanlı elçisi arasındaki kötü münasebetleri Musurus'a atfeden ve bunu unutamayan Fransızlar AGREMAN vermeyi reddettiler.

Bunun üzerine Musurus elçi payesi ile Viyana'ya tayin edildi. Onun için bu tayin büyük bir başarı idi. Zira geleneksel olarak Osmanlı diplomatik servisine intisap eden hıristiyanlar Fenerli ailelerden gelirdi. Avusturya - Osmanlı münasebetleri vaziyete göre değişiyordu. Habsburglar asırlar boyunca Osmanlı akınlarına karşı koymayı Hanedanlarının kutsal bir vazifesi olarak telâkki ettikten sonra Osmanlı İmparatorluğunun duraklaması ve gerileme devresine girmesi ile bu vaziyetten istifade edebilmek için tetikte duruyorlardı. Ama 1848'de hanedan, tarihinin en vahim ânını yaşıyordu. Fransa'dan neşet eden ihtilâl ateşi Avusturya'nın İtalyan ve Macar ülkelerine de sirayet etmiş, milliyetçilerin ayaklanmasına sebep olmuştu. Musurus Tuna yolu ile Viyana'ya Ekim ayında vardığı zaman, Başkentte Alman demokratlarının bir isyanı ancak bastırılabilmişti.

İhtilâlçi radikaller zararsız bir hale sokulmuş olmalarına rağmen, İtalyan ve Macar milliyetçileri ilkönce daha tesirli bir mukavemetle karşı koydular. Macar'ların ilk zafer haberleri Türkiye'de alâka ve sempati ile karşılanmış hattâ, Mustafa Reşid memnuniyetini saklıyamamıştı. Ama Çar I. Nikola'nın yeğeni genç İmparator Franz Josef'e yardım etmesi üzerine ayaklanma gayet kanlı bir şekilde bastırıldı. Ve ihtilâlin ileri gelenlerinden Rus tâbiyetindeki Polonyalı gönüllülerden 3000 kişi Ağustos 1849'da Osmanlı İmparatorluğuna sığındılar.

Rusya ve Avusturya mültecilerin iade edilmesini talep ettiler. Divan toplanıp böyle bir talebin yerine getirilmesinin Türk şerefine lekeleyeceğine hükmetti. Şeyhülislâm bu talebin İslâm kanunlarına karşı geldiğini söyledi. Bunun üzerine İstanbul'daki Avusturya sefiri kendi inisiyatifi ile bir emrivaki yaratmak için Bâbiâlf ile temaslarını kesti. Ama Osmanlıların gözünü korkutamadı. Osmanlılar kararların-

dan dönmiyeceklerini, hattâ bu sebepten harbe gitmeye hazır olduklarını o zamana kadar görülmüş en büyük askeri geçidi tertipliyerek izhar ettiler. Bâbîâlî'nin kararında bu kadar azimkâr olmasında İngiltere'nin Osmanlıları desteklemek üzere Akdeniz filosunu Çanakkale'ye göndermiş olmasının da rolü büyüktür. Nitekim önce Rusya ve onu takiben Avusturya, iddialarından vazgeçtiler ve Musurus'un öne sürdüğü bir teklifi kabul ettiler. Teklif mültecilerin Anadolu'da bir şehirde enterne edilmeleri yolunda idi. Bu meseleye en iyi çare sayılmazdı (zira böylece Osmanlı İmparatorluğu mültecilerin zindanı haline geliyordu) ama iki tarafı da tatmin ediyordu. Mülteciler bir seneye yakın Kütahya'da kaldıktan sonra Avusturyalıların muhalefetine rağmen serbest bırakıldılar.

Müzakereler boyunca muannid ve azimkâr davranışı ile Musurus Avusturya başvekili Prens Şvarzenberg'i (Schwarzenberg) kızdırdı. Onun talebi üzerine mülteciler konusunda bir zafer kazanmış olan Bâbîâlî Musurus'u geri çekti. Ama geri çekilmesi yanlış tefsir edilmesin diye Musurus fevkalâde bir heyetin başında Avusturya devlet adamlarının kabul ettiği Piyemon'un yeni Kralı Viktoriyo Emanüel'in (Victorio Emanelle) cülûsunu tebrik için Torino'ya gönderildi. Ve birkaç ay sonra da Nisan 1851'de Osmanlı diplomasisinin en önemli mevkiî sayılan ve Ekim 1850'de Kıbrıs'lı Mehmet Emin'in geri çağrılmasından beri münhal bulunan Londra Büyük Elçiliğini tedvire memur edildi. Büyükelçi payesi verilmedi. Zira bu unvan müslümanlara mahsus idi.

1850'lerin İngiltere'si kudretinin zirvesine erişmiş, yarım asra yakın bir zaman harp görmemiş ve sulh içinde ticarî münasebetlerin gelişmesine dayanan İmparatorluğunu sağlamlaştırmakla meşgul idi. Bu gaye ile Kraliçe'nin kocası munis ve hayalperest Prens Albert'in teşviki ile Londra'da ilk Beynelmîlel Sanayi ve Ticaret sergisi tertiplendi. Osmanlı İmparatorluğu da sergiye iştirak etmeye davet edildi ve iştirakin bilhassa tesir edici olması için Abdülmecid'in riyasetinde bütün Bâbîâlî gayret sarfetti.

Avrupa pazarlarını Osmanlı hammaddelerine açmak ve aynı zamanda garpılılaşma yolunda kaydedilen ilerlemeyi göstermek, güdülen amaç idi. Sergide teşhir edilecek mallar ve bu münasebetle Londra'ya gönderilen heyet ve yeni Osmanlı Elçisi, İstanbul tersanelerinin en yeni ve gösterişli eseri Feyzi Bahr adında bir firkateyn ile Suthampton (Southampton) limanına Mayıs ayında vasil oldular.

Gemi, teşhir edilen mallar ve heyeti teşkil eden zevat İngiltere'de alâka ile karşılandılar. Osmanlı pavyonu 7 altın madalyadan üçünü kazandı. Viktorya 100 sterling değerinde işleme kumaş aldı. Heyete refakat eden Hüseyin Efendi adında bir müftü hükümet azaları tarafından kabul edildi. Hariciye Nâzırı Lord Palmerston ile uzun uzun görüştü ve tetkiklerde bulundu. İstanbul'a döndüğünde artık İmparatorluğun ancak Avrupa usulü ıslahlahat yolu ile kurtulabileceğine kani idi.

Sergi münasebeti ile verilen ziyafet ve balolarda Londra eğlenirken Şarkta Kutsal Yerlerde katolik ve ortodoks papazların asırlardan beri süren münakaşası Çar'ın ve Napolyon'un kendi dindaşlarını desteklemeleri ile yavaş yavaş Kırım harbi adı ile tarihe geçen muharebenin yolunu hazırlıyordu. İngiltere ile askerî ittifaka girilmesinde Musurus'a pek yapılacak bir şey kalmamıştı. Zira Stratford ve Reşid meselenin patlak vermesinden beri İstanbul'da tek başlarına İngiltere'nin, Türkiye'nin yanında Rusya'ya karşı çarpışmasına karar vermişlerdi. Lâkin İngiliz hükümeti, elçisi kadar harpçi değildi. Çatışmayı önlemek çabası ile Batı Avrupa'da her ağızdan çıkan ve ihtilâfî diplomasi yolu ile halletmeye çalışan notalarda ileri sürülen görüşleri destekliyor veya bu notaların hazırlanmasına önayak oluyordu. Rusya ile bir harbin kaçınılmaz olduğuna inanan ve böyle bir keyfiyette İngiltere'nin Türkiye'ye muzaheret edeceğinden emin olan Musurus bu notaların neticesiz kalmaları için çalıştı ve İngiltere, Hariciye Nazırı Lord Klarendon (Clarendon)'un tabiri ile harbe sürüklendi (drifted). Mesele bu safhaya girince, Musurus'ta askerî konulara karşı bir merak uyandı. Aylarca Kırım yarımadasına bir çıkartma yapılması için ısrar etmişti. Osmanlı kontenjanının sevki hakkında alınan bazı kararlar onun tekliflerine istinaden alındı. Fransız ve İngiliz askerlerinin statüsü tespit edilmeden Türkiye'ye sevkedilmelerini önledikten sonra bu hususta bir anlaşmanın imzalanması ile müttefik kuvvetlerinin imkânı olduğu kadar çabuk cepheye gönderilmeleri için gayret sarfetti.

Öte yandan da İstanbul'a yazdığı raporlarda İngiltere ve Fransa'nın verdikleri yardıma bir karşılık istiyebileceklerini ve ancak geniş çapta bir ıslahat hareketi ile tatmin olacaklarını yazıyordu. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ana fikirlerini tekrarlayan bir Hattın Şubat 1856'da neşrolmasında şüphesiz elçinin uyarmaları bir etki yapmıştır. Ayrıca 1855'te Osmanlı maliyesi iflas etmek üzere

iken Bâbiâli, Avrupa'dan bir istikraz sağlamaya mecbur kalınca, Musurus'un gayretleri ile Londra piyasasından en elverişli şartlarla bir istikraz imkânı bulundu.

Elçisini mükâfatlandırmak ve aynı zamanda Kraliçe Viktorya'ya şahsî bir dostluk ve samimiyet belirtisi göstermek için Abdülmecid Musurus'u büyük elçiliğe terfi ettirdi. Emsali olmayan bu terfi İngiltere'de Padişahın da ıslahat hareketine iştirak ettiğinin emaresi olarak memnuniyetle karşılandı. Oxford üniversitesinin rektörü Musurus'a fahrî hukuk doktoru payesini verirken terfiine değinerek, bundan böyle İmparatorlukta din ve ırk konularında artık müsamahanın hüküm süreceğine ve böylece Padişahın bütün tebaalarının müşterek gayretleri ile Osmanlı ülkelerini kalkındırabileceklerine inandığını söyledi.

Paris Sulh Muahedesinde İmparatorluk Avrupa devletler camiasına alındı. Böyle seçkin bir topluluğa dahil olmanın birtakım mecburiyetler taşıdığına inanan Bâbiâli, derhal dünya çapında bir diplomatik taarruza girişti. Latin Amerika devletlerinin en kudretlisi ve yegâne kraliyet olan Brezilya ile bir dostluk anlaşmasının imzalanmasına Musurus memur edildi. Brezilya murahhası Londra elçisi idi. Müzakereler iki devletin de aynı derecede ehliyetli bir bürokrasiye sahip olmalarından 3 sene devam etti. Musurus Londra'daki vazifesini muhafaza ederek Hollanda ve Belçika krallıkları nezdinde elçi olarak tayin edildi. Bu sebepten senede birer defa Lahey ve Brüksel'e ziyarette bulunurdu.

İngiltere ile ticarî münasebetlerin artması ile İngiliz adalarında ve müstemlekelerinde en beklenmedik şehirlerde bile fahrî konsolosluklar açıldı. 1848'den beri gönderilen talebelerin sayısı Kırım harbinin nihayetinde artınca meşhur şarkiyatçı Redhavz'a (Redhouse) bir cins talebe müfettişi olarak sefarette resmî bir vazife verildi. Sefaret bir müsteşar ve iki kâtipten müteşekkildi. Bu vazifelerden ikisi uzun seneler sıra ile Musurus'un kardeşi, kayınbiraderi ve iki oğlu tarafından dolduruldu. Muhakkak ki böyle bariz bir akraba kayırmasında bulunurken Musurus, Mustafa Reşid'in kendi oğullarına gösterdiği iltimastan cesaret almıştı. 1874'ten itibaren bir askerî ateşenin tayin edilmesi ile sefaret aile havasını kaybetti.

35 sene boyunca vukua gelmiş siyasî buhranları zikretmek bu makalenin maksadı değildir. Bu daha geniş çapta bir çalışma icap ettirir. Ama genel olarak muhtelif devlet dairelerinin siparişleri ve

mütevali istikrazlardan doğan müzakereler en çok sefaretin vaktini alıyordu (Saray kuşkonmaz konserveleri ismarlardı).

1867'de Musurus Abdülaziz'i Londra'da karşıladı. Ziyareti münasebeti ile Padişah Büyükelçiye vezir rütbesini verdi. Musurus böylece ilk gayri-müslim paşa oldu. Ama Sultan Aziz şerefine verilen bir baloda, karısının vefat etmesi sevincini gölgeledi. Padişah sefirin matemine hürmet olarak seyahatini kısa kesti. Amcasına refakat eden Abdülhamid'e Madam Musurus'un ölümü çok dokundu ve elçiye kendi eliyle Fransızca bir mektub yazdı. Bildiğimize göre bu Abdülhamid'in kendi eliyle yazdığı yegâne Fransızca mektubdur⁹. Musurus genç şehzadenin bu ince davranışından çok mütechassis olmuş ve 9 sene sonra Abdülhamid tahta çıktığı zaman şu içten sadakat mektubunu yazmıştır. Fakat bundan birkaç ay önce Murat'a ancak usul olan mesajı göndermekle yetinmişti.

“... l'avénement de Votre Majesté est salué par tous ses sujets avec la joie d'un peuple qui, éprouvé depuis longtemps par les effets d'une confusion atmosphérique voit poindre sur l'horizon un soleil radieux destiné á dissiperles nuages d'une influence malfaisante á apaiser la fureur des éléments discordants et á assurer une suite non interrompue d'années prospères et paisibles...”

1876-1879 seneleri Musurus'un en faal yılları oldu. Rusya ile bir çatışma olduğu takdirde İngiltere'nin yine Türkiye'yi askerleri ile destekliyeceğine inanan Musurus bu inancını Bâbiâli'ye de paylaştırması ile 93 faciasının mesuliyetini taşıyanlardandır. Musurus İngiltere'deki Türk aleyhtarı cereyanın 1875'te istikraz faizlerinin ödenmemesinden doğan hoşnudsuzluktan ileri geldiğine kani idi. Gladston'u da halkın bu hissini körükliyerek kendi partisinin menfaati için kullanmakla itham ediyordu. Liberal devlet adamının ün salmış “Bulgaristan'daki Türk vahşetleri” adındaki broşürünü “l'é-géreté fouguese” olarak niteledi.

Türk aleyhtarı harekete karşı Musurus geniş bir basın kampanyası tertipleledi. Muhafif gazetelerde çıkan haberleri tekzip etmekten fayda gelmiyeceğini kavrayan Musurus (bunu Bâbiâli'ye anlatmak biraz güç olmuştu), dost gazetelerde ve dergilerde makaleler, neşrettirip, broşürler ve hattâ kitaplar bastırdı. Osmanlı grubunun en tesirli sözcüsü aristokrasinin organı sayılan muhafazakâr “Morning Post” gazetesi

⁹ S. N. Douhani, Viciles Gens, Viciles Demeures, Istanbul 1944 s. 43.

idi. Sahibi Bortwick'in kardeşi Kırım Harbi'nden beri Mahir Bey adı ile Osmanlı ordusunda bulunuyordu. Musurus'un yazları Bortwick'in taşrada malikânesini kiralaması üzerine Avusturya sefiri "la Turquie a loué le Morning Post et le Morning Post a loué la Turquie" diye bir nükte yaptı¹⁰. Musurus ayrıca Londra'da bulunan Polonyalı mültecilerle temas kurarak Rusya aleyhine nümayişler tertipletti. Nihayet 1872 den beri Londra'daki ecnebi sefirlerin en kıdemlisi sıfatıyla bütün resmî yemeklerde söz alıp nükteli ve ince bir şekilde efkârı umumiyeyi etkilemeye gayret etti ve bir dereceye kadar başardı. 1877'de başlangıçta geçici bir salgın olarak vasıflandırdığı Türk düşmanlığı genellikle yatıştı ve yerini Rus aleyhtarı bir cereyan aldı.

Berlin'e giden Türk heyetine dahil edilmemesi Musurus'a fazlası ile dokundu. Londra'da son senelerini şevki kırılmış, sukutu hayale uğramış bir şekilde geçirdi. Mustafa Reşid'in ıslahat programının iflâsını görmüş, ümitsiz kalmıştı. Boş vakitlerini edebî çalışmalara vakfederek teselli arıyordu. Nihayet Kasım 1885 te gayet ânî bir şekilde vazifesine son verildi. Tam maaş ile tekaüte sevk edildi. 6 sene sonra Şubat 1891'de Arnavutköy'de öldü.

¹⁰ Viscount Esher, Journal, London s. 39.

